

TURIZM SOHASIDA DAVLAT XUSUSIY SHERIKLIKNING XORIJIY TAJRIBALARI

Doschanov Tangirbergen Doschanovich
i.f.d., professor, Urganch Davlat Universiteti

Matyoqubova Sevara Sultanbekovna
Urganch Davlat Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada davlat-xususiy sheriklik bo'yicha eng muvaffaqiyatli amaliyotga ega bo'lgan xorijiy mamlakatlar tajribasi va tegishli loyihalarni amalga oshirish ko'rib chiqiladi, Yevropa bozori tahlil qilinadi. Shuningdek, olingan ma'lumotlarga asosan, DXSh loyihalarini samarali boshqarish va amalga oshirishning asosiy xususiyatlarni aniqlashga harakat qilinadi

Kalit so'zlar: Davlat-xususiy sheriklik, davlat va biznesning o'zaro hamkorligi, xorijiy tajriba.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрен опыт зарубежных стран с наиболее успешной практикой государственно-частного партнерства и реализации соответствующих проектов, проанализирован европейский рынок, а также на основе полученной информации определены основные принципы эффективного управления и реализации обсуждаются проекты ГЧП, делается попытка определить характеристики

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство, взаимное сотрудничество государства и бизнеса, зарубежный опыт.

ABSTRACT

In this article, the experience of foreign countries with the most successful practice of public-private partnership and the implementation of relevant projects are reviewed, the European market is analyzed. Also, based on the information obtained, the main principles of effective management and implementation of PPP projects are discussed. an attempt is made to determine the characteristics.

Keywords: public-private partnership, the interaction between government and business, foreign experience.

Xorijiy mamlakatlarda davlat-xususiy sheriklik (DXSH) atamasi davlat organlari va xususiy biznes o'rtasidagi hamkorlikning turli shakllariga nisbatan qo'llaniladi, bu esa DXSh loyihalarini amalga oshirish shakllarining ko'p xilma-xilligi bilan asoslanadi. DXSh loyihalarini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha eng katta tajriba Yevropa davlatlari tomonidan to'plangan. Yevropaning ko'plab ramzlari - Parijdagi Eyfel minorasidan tortib La-Mansh bo'yi ostidagi Eurotunnelgacha - DXSH tamoyillari asosida qurilgan. Hozirgi vaqtda Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida DXSH qo'llanilishining asosiy yo'nalishlari yo'l sohasi, jamoat transporti, energetika, ta'lim va sog'liqni saqlash sohasidir.

Masalan, Fransiyada sog'liqni saqlash sohasidagi DXSH loyihasini amalga oshirish misoli allaqachon darslikka aylandi: Sud Francilien klinik markazining qurilishi, uning umumiy qiymati 315 million evroni tashkil etdi DXSH kontsessiya sxemalari Buyuk Britaniya, Avstriya, Belgiya va Frantsiyada yo'l qurilishida keng qo'llaniladi.

Turizmda DXSh roli bo'yicha birinchi tadqiqotlardan biri 2000 yilda UNWTO tomonidan amalga oshirilgan. Dunyoning 90 ta davlatining so'rovda qatnashgan davlat va xususiy tuzilmalarining 98 foizi raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda DXSh rolini "juda muhim" va "muhim" deb ta'kidladi. Jumladan, UNWTO DXSh ni turizmdagi inqirozga samarali qarshi kurashish chora-tadbirlaridan biri sifatida qaraydi, uni Turizmga chidamlilik qo'mitasining (TRC) ustuvor yo'nalishlari ro'yxatiga kiritadi. Bugungi kunga kelib TRCga a'zo mamlakatlarning aksariyati davlat-xususiy sheriklikning turli variantlari (71 tadan 49 tasi yoki 69%) tomonidan qo'llaniladi.

Turizmda DXSh ni tashkil etish sabablari har xil. YUNVTO mutaxassislari va turizm sohasi ekspertlari asosiylari sifatida quyidagilarni ta'kidlaydilar :

- yangi mahsulot/xizmatlarni ishlab chiqish zarurati;
- resurslarni safarbar qilish;
- hamkorlar o'rtasida risklarni taqsimlash (nafaqat moliyaviy, balki qarorlar qabul qilish sohasida ham);
- yangi ishlanmalarni joriy etish muddatlarini qisqartirish;
- tajriba va ilg'or tajriba va nou-xau (yoki "texnologiyalar transferi") almashish;
- ishtirokchilar byudjetlarining etishmasligi tufayli moliyaviy resurslarni jalb qilish.

YUNVTO turizmda DXSH yaratishning yetakchi yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ta'kidlaydi:

- aviakompaniyalarni ularning yuklanishini oshirishga qaratilgan moliyaviy qo'llab-quvvatlash;
- turistik yo'nalishlarni targ'ib qilish bo'yicha qo'shma dasturlarni tashkil etish;

- turistik xizmatlarning turli turlariga chegirmalar dasturlarini shakllantirish;
- xalqaro turistik ko'rgazmalar ishtirokchilaridan olinadigan to'lovlarni kamaytirish;
- turizm bozori holati to'g'risida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish bo'yicha qo'shma guruhlar tuzish;
- turizm obyektlarini boshqarish samaradorligini oshirish.

Loyiha Yevropa bozorida amalga oshirilayotgan yirik DXSh loyihalari [1]

1-jadval

T/r	Mamlakat	Obekt	Loyiha qiymati
1	Turkiya	Channakkale ko'prigi	3,1mlrd. yevro
2	Turkiya	Anqara-Nigde avtomagistrali	1,2mlrd. yevro
3	Fransiya	Jirondadagi keng polasali foydalanish tarmog'i	1,2 mlrd. yevro
4	Niderlandiya	Blankenburg tunneli	1 mlrd. yevro
5	Niderlandiya	Rotterdamdagi A16 shossesi	930 mln. yevro
6	Niderlandiya	Afsleyktdeyk dambasi	810mln. yevro
7	Turkiya	Bilkent universitetidagi laboratoriya	711 mln. yevro
8	Germaniya	Noyruppin-Pankov A10/24 shossesi	652.mln. yevro

2020 yilda DXSh loyihalarining umumiy qiymati bo'yicha 5,1 mlrd. yevro kursatkichi bilan Turkiya yetakchi bo'lib turibdi (2019 yilda - 6 mlrd. yevro). Ayni paytda eng ko'p loyihalar Fransiyada amalga oshirildi - 15 ta loyiha moliyaviy yopish boskichidan o'tdi. Beshta mamlakatda kamida 2 tadan loyiha, o'nta mamlakatda esa kamida 1 tadan loyiha amalga oshirildi. Buyuk Britaniya ham alohida e'tiborni o'ziga tortadi, u nisbatan kam xarajatlar (500 mln. yevrodan kam) evaziga 8 ta DXSh loyixasini amalga oshirishga erishgan.

Ta'kidlash mumkinki, Yevropa bozorida DXSh loyihalari umumiyqiymatining 66 foizini (9,6 mlrd. yevro) 8 ta loyiha tashkil kildi (1- jadval). DXSh uchun transport sektori mamlakatlarida eng talab etilgan sohalardan biri hisoblanadi. Ushbu tarmokda amalga oshirilayotgan barcha loyixalarning umumiy qiymati 7 mlrd. yevroga teng. Ta'kidlash lozimki, 2020 yilda ularning qiymati taxminan 7,6 mlrd. yevroni tashkil qilgan edi.

Sug'urta kompaniyalari va pensiya jamg'armalari loyihalarning amalga oshirilishida muhim ro'l o'ynadi. 2021 yilda 39 ta DXSh loyixasidan 21 tasi institutsional investorlar tufayli turli moliyaviy modellardan foydalanish orqali qo'shimcha mablag'lar olgan.

Aholi jon boshiga hisoblanganda hozirgi vaqtda amalga oshirilayotgan DXSh loyihalaridagi taxminiy kapital xarajatlar, mamlakatlar bo'yicha taqqoslash[2]

2-jadval.

T/r	Mamlakat	DXSh loyihalaridagi taxminiy kapital xarajatlar
1	Buyuk Britaniya	1864
2	Braziliya	1843
3	Turkiya	1364
4	Argentina	703
5	Meksika	599
6	Xitoy	453
7	Hindiston	185
8	Rossiya	444

Aholi infratuzilmaning yakuniy foydalanuvchisi ekanligini xisobga olgan holda ayrim xorijiy mamlakatlarda aholi jon boshiga xisoblanganda, DXSh loyihalarida jalb etilgan investitsiyalar hajmi ko'pligi bilan ajralib turadi. Buyuk Britaniyada bu ko'rsatkich-1 864 AKSh dollari qiymatida yuqori ko'rsatkichni bilan ajralib turibdi. Keyingi o'rinlarda aholi jon boshiga DXSh loyixalari taqsimoti 1843 AQSh dollari bilan Braziliya, keyingi o'rinlarda Turkiya, Argentina, Meksika, Xitoy, Hindiston va eng kam ko'rsatkich Rossiya federatsiyasiga to'g'ri keladi.

Turizmdagi DXSh misollari:

- Vengriya Davlat turizmi rivojlantirish agentligi (Magyar Turizmus) milliy turizm assotsiatsiyalari bilan birgalikda qo'shni davlatlar va turlarga yo'naltirilgan, minimal sayohat/parvoz vaqti bilan marketing strategiyasini ishlab chiqdi;

- Koreya sayyohlik tashkiloti VISA karta kompaniyasi bilan birgalikda VISA plastik kartalariga ega sayyohlar uchun chegirma dasturini ishlab chiqdi. Xususan, ular restoranlar, ko'chma muzokaralar, savdo markazlari, istirohat bog'lari va boshqa bir qator turistik xizmatlar xizmatlari uchun 5 foizdan 50 foizgacha chegirmalardan foydalanishlari mumkin;

- Bir qator mamlakatlar biznes tuzilmalari bilan birgalikda muvaffaqiyatli marketing dasturlarini tashkil qilgan va amalga oshirgan. Masalan, Yangi Zelandiya - "100% Sof Yangi Zelandiya" va Tailand - "Ajoyib Tailand", bu mamlakatlarga qabul qilishga imkon berdi.

Davlat-xususiy sheriklik mexanizmidan dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida iqtisodiyotning ko'pchilik sohalarida keng foydalanilmoqda.

Xususan, davlat-xususiy sheriklik yordamida investitsiyalar yo'l infrastrukturasi, aeroportlar, temir yo'llar, qishloq xo'jaligi, ta'lim, tibbiyot sohalariga yo'naltirilgan. Davlat-xususiy sheriklik bo'yicha dunyoda Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSh davlatlari yetakchi sanaladi. MDHga a'zo mamlakatlarda bunday loyihalar Rossiya Federatsiyasi va Qozog'istonda rivojlangan. Qishloq va suv xo'jaligida davlat-xususiy

shariklikdan foydalanish bo'yicha Janubiy va Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari peshqadamlik qilmoqda.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida turizm, hududlarda zamonaviy ishlab chiqarish va muhandislik-kommunikasiya tarmoqlarini, aerokosmik texnologiyalarni joriy etish sohalarida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirish belgilab berildi. 2019 yil Faol investisiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili da qishloq xo'jaligining muhim tarmog'i hisoblangan urug'chilik davlat-xususiy sheriklik asosida klasterlarni tashkil etish, umumiy o'rta ta'lim tizimi, tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish jarayoni, yangi madaniyat va istirohat bog'larini tashkil etish, kommunal xo'jalik va davlat boshqaruv sohasida davlat-xususiy sheriklik imkoniyatlaridan keng foydalanish vazifasi qo'yildi. Bundan ko'rinib turibdiki, davlat-xususiy sherikchiligi hayotimizning har jabhasiga kirib bormoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, so'nggi yillarda mamlakatimizda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ko'p hollarda DXSH loyihalarini amalga oshirish muhim omil hisoblanadi. Jahon tajribasini hisobga olgan holda davlat va kichik biznes o'rtasidagi hamkorlikning yangi samarali shakli sifatida investitsiya resurslarini jalb qilishning gibridd mexanizmi asosida va xususiylashtirishdan keyingi tadbirkorlik subektlarini qo'llab quvvatlash fondlarini shakllantirish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. The European Court of Auditors (2018), "Special Report: Public-Private Partnerships in the EU: Widespread shortcomings and limited benefits", https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_09/SR_PPP_EN.pdf
2. Market Update. Review of the European PPP Market in 2018 // European Investment Bank. – 2019. – [Электронный ресурс] URL: https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2018_en.pdf
3. Xayitov.S - Public-private partnership in ensuring sustainable economic growth// International scientific journal VOLUME 1 ISSUE 5/ UIF-2022: 8.2|ISSN: 2181-3337